

М. І. Половинкіна

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

**Лексико-семантичне мікрополе *brązowy*
у польських поетичних творах
кінця ХІХ першої половини ХХ ст.**

Половинкіна М. І. Лексико-семантичне мікрополе *brązowy* у польських поетичних творах кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. Стаття присвячена аналізу мікрополя *brązowy*, що об'єднує лексеми із семантикою коричневого кольору, у творах польських поетів кінця ХІХ — першої половини ХХ ст., а саме К. Пшерви-Тетмаєра, Я. Каспровича, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, М. Павліковської-Ясножевської, М. Вольської, Б. Островської та К. Іллаковичуви. Під час дослідження було визначено лексичний склад мікрополя, характерні особливості його компонентів та їхню сполучуваність. Окрім цього, було проаналізовано типові та нетипові випадки слововживання, а також окреслено межі перетину мікрополя *brązowy* з іншими лексико-семантичними мікрополями.

Ключові слова: *лексико-семантичне мікрополе, колористика, коричневий колір, польська поезія.*

Половинкіна М. И. Лексико-семантическое микрополе *brązowy* в польских поэтических произведениях конца ХІХ — первой половины ХХ ст. Статья посвящена анализу микрополя *brązowy*, объединяющего лексемы с семантикой коричневого цвета, в произведениях польских поэтов конца ХІХ — первой половине ХХ в., а именно К. Пшервы-Тетмайера, Я. Каспровича, Л. Стаффа, Ю. Тувима, М. Павликовской-Ясножевской, М. Вольской, Б. Островской и К. Иллаковичувы. В ходе исследования был определен лексический состав микрополя, характерные особенности его компонентов и их сочетаемость. Кроме этого, были проанализированы типичные и нетипичные случаи словоупотребления, а также очерчены границы пересечения микрополя *brązowy* с другими лексико-семантическими микрополями.

Ключевые слова: *лексико-семантическое микрополе, колористика, коричневый цвет, польская поэзия.*

Polovynkina M. I. The lexical-semantic microfield *brązowy* in the Polish poetic works of the late ХІХ — early ХХ century. This article analyzes the microfield *brązowy*, which unites the lexemes with semantics of brown color, in the works of Polish poets of the late ХІХ — early ХХ century: K. Przerwa-Tetmajer, J. Kasprówicz, L. Staff, J. Tuwim, M. Pawlikowska-Jasnorzewska, M. Wolska, B. Ostrowska, K. Iłakowiczówna. During the investigation we have determined the lexical composition of the microfield, the characteristics of the components and their compatibility. In addition, the typical and atypical cases of lexical usage have been analyzed and the boundaries of crossing of the microfield *brązowy* and other lexical-semantic microfields have been defined.

Key words: *lexical-semantic microfield, coloristics, brown color, Polish poetry.*

Лексико-семантичне поле являє собою смислову парадигму, що об'єднує лексеми за спільною семантичною ознакою. До складу такого поля входять лексичні одиниці, що належать до різних частин мови та різних мовних форм (діалекти, соціолекти тощо). Складність лексичного рівня мови обумовлюється, зокрема, структурою та розташуванням лексико-семантичних полів, які можуть характеризуватися суміжністю, підрядністю, наявністю зон перетину та ін. У межах лексико-семантичних полів як загальних сукупностей лексем, поєднаних гіпо-гіперонімічними відношеннями, існують підрядні групи — мікрополя [3:5–10]. Теорію лексико-семантичних полів досліджували такі вчені, як Г. С. Щур [5], І. І. Чумак-Жунонь [4], Т. В. Ковальова [3], А. К. Башаріна [1] та ін. Разом із цим, лексико-

семантичне поле кольору в польській поезії досліджено недостатньо. Саме цьому і присвячена наша стаття.

Лексико-семантичне поле *color*, що існує у польській мові, об'єднує мікрополя *czzerwony, zielony, żółty* тощо. У цій статті ми розглянемо лексико-семантичне мікрополе *brązowy*. Матеріальною базою дослідження стали твори польських поетів кінця ХІХ — першої половини ХХ ст., а саме К. Пшерви-Тетмаєра [12], Л. Стаффа [13], Я. Каспровича [8], Ю. Тувіма [15], М. Павліковської-Ясножевської [10], М. Вольської [16], Б. Островської [9] та К. Іллаковичуви [7].

Дослідження проводилося на матеріалі 852 поетичних творів. У проаналізованих нами поезіях були виділені такі лексеми із семантикою коричневого кольору: *brązowy*,

brąz, kasztan, musztardowy, smagły, śniady, śniadolicy, gniady, brunatny, piwny, czekoladowo-ciemno-lila, rdzawy.

Ці лексеми відрізняються за:

– частиномовною належністю (*brąz* — субстантив, *brązowy* — ад'єктив; цікаво, що в проаналізованих поезіях нам не трапилося жодних інших частин мови, що належали б до лексико-семантичного мікрополя *brązowy*);

– відтінковою семантикою (*rdzawy* — рудо-коричневий, *musztardowy* — жовтувато-коричневий);

– ступенем деривації (*śniady* → *śniadolicy*);

– складністю будови (*brązowy* — проста, однокомпонентна лексема, *czekoladowo-ciemno-lila* — складна, трьохкомпонентна);

– належністю до ядра / периферії (*brązowy* — ядерна колорема, *musztardowy, brunatny* — відтінкові, периферійні колоремами);

– наявністю неколірного компонента (*śniady* — суто колірна лексема, *śniadolicy* — колорема із вказівкою на об'єкт);

– лексичною валентністю (*brązowy* — нейтральна, універсальна колорема із широкою сполучуваністю, *gniady, smagły, śniady, piwny* — вузькоспеціалізовані колоремами з обмеженою лексичною валентністю);

– типовістю / нетиповістю (*brązowy* — типова, традиційна колорема, *czekoladowo-ciemno-lila* — нетипова колорема, побудована на основі оригінального авторського поєднання двох кольоропозначень та інтенсифікатора колірної ознаки);

– експліцитністю / імпліцитністю (*musztardowy* — експліцитна колорема, в основі якої лежить назва реалії матеріального світу — гірчиці, а колірною мотивацією слугує її забарвлення).

Лексико-семантичне мікрополе *brązowy*, представлене у проаналізованих польських творах, вирізняється серед інших лексико-семантичних мікрополів. Як бачимо, йому характерна досить розгалужена синонімічна система, при цьому деривативне поле виражено порівняно слабо (зауважимо, що це стосується компонентів даного мікрополя лише у межах досліджуваних нами ліричних творів, а не польської мови в цілому).

Дещо неоднозначним є такий колір, як *musztardowy* (*musztardowa ropucha* (М. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Ropucha»)). Його основу складає *brązowy*, який, проте, має жовтуватий, рудуватий або зеленуватий відтінок. Таким чином, цю колорему можна вважати пограничною — такою, що знаходиться на периферії лексико-семантичного мікропо-

ля, яке межує із сусідніми мікрополями (*żółty, pomarańczowy, zielony*).

Цікаво, що певні кольоропозначення, зокрема з лексико-семантичного мікрополя *brązowy*, характеризуються вузькою лексичною сполучуваністю, а в деяких випадках навіть моносполучуваністю. Так, колорема *piwny* традиційно використовується лише для зображення коричневого кольору очей: *piwny kolor źrenicy* (J. Kasprowicz, «Na targu»). Цей колір є суто «польським» — хоча ми й можемо перекласти його як *коричневий*, але все ж цілковитий відповідник підібрати важко, адже він утворений зовсім іншим шляхом і від іншого кореня (пор.: пол. *piwne oczy* та укр. *капі очі* або рос. *карие глаза*).

В основі деяких компонентів лексико-семантичного мікрополя *brązowy* лежить та чи інша реалія матеріального світу, що є природним носієм даного кольору. У цьому виявляється імпліцитність вираження колірної ознаки [4:10–13]. Цікаво, що в деяких випадках ця реалія використовується як колорема, не зазначаючи при цьому жодних словозмінних модифікацій, наприклад: *kasztan włosów* (J. Tuwim, «Ona»).

Нарівні з кольоронайменуванням *piwny* обмеженою лексичною валентністю характеризуються колоремами *smagły* та *śniady* — вони традиційно вживаються для позначення коричневого кольору шкіри: *Safo śniada* (М. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Usarz skrzydłaty. IV»), *Barnaba śniady* (К. Źłakowiczówna, «Lew. W pustyni»), *śniadolica rusalka* (L. Staff, «Echo»), *smagła twarz* (М. Wolska, «Runy»), *kosiarz smagły* (К. Źłakowiczówna, «Śmierć na Szumawie»), а також *gniady*, що вживається в описах масті коней: *gniada sierść* (J. Kasprowicz, «Na targu»).

У перерахованих вище прикладах компоненти лексико-семантичного мікрополя *brązowy* вживаються у прямому значенні та відображають зовнішність істот (тварин, людей, міфічних персонажів). Пряме значення кольоронайменувань, що входять до складу цього мікрополя, спостерігається також в описах елементів пейзажу: *ziemia brunatna* (J. Tuwim, «Eksperyment»).

Незважаючи на те, що лексеми на позначення коричневого кольору найчастіше використовуються у прямому значенні, в культурі ця барва має також символічне значення.

Коричневий колір — це символ упевненості, непохитності, стабільності, згуртованості, землі, дерев, спокою, перемир'я. Людина, що знаходиться під впливом коричневого кольору, за словами Ліліан Бондс, надзвичайно на-

полеглива та несхильна до хвилювань [2:204–205]. На думку лікарів, людина, яка надає перевагу цьому кольору, перебуває у стані перетому й виснаження. У східній культурі та культурі хіпі коричневий символізує смерть, злиття із землею, почуття спустошення.

За даними польської дослідниці Єви Тележинської, лексема *brązowy* у XIX ст. використовувалася передусім для позначення предметів, зроблених із бронзи [14:14–16]. Поступово ця лексема почала набувати колірного значення і зараз використовується як аналог укр. *коричневий*.

Незвичний та оригінальний приклад використання лексеми *brązowy* знаходимо в одній із поезій К. Пшерви-Тетмаєра: *dźwięki pełne, szerokie, brązowe* («O sonecie»). У цьому прикладі домінує власне первинне значення цієї лексеми, пов'язане не з кольором, а з матеріалом — бронзою. Таке нехарактерне поєднання створює у свідомості реципієнта асоціативний образ, що поєднує звук і відповідний метал, — образ дзвонів. Саме вони характеризуються повним, густим, насиченим звучанням, про яке писав К. Пшерва-Тетмаєр. Цікаво, що адресат розуміє інтенцію мовця (у даному випадку — автора твору), незважаючи на те, що останній не використовує прямої згадки про відповідний предмет — дзвін:

Lubię te dźwięki pełne, szerokie, brązowe,
brzmiące wiecznie tą samą melodyjną nutą.
a w nieskończoną różność motywów rozsnutą,
jak mgły na jednym niebie w przerożną posnowę
[12:50].

Прагматичний ефект досягається шляхом замінення одних мовних засобів іншими, при цьому з'являються додаткові смисли, що потребують інтерпретації, а отже, мовлення стає семантично глибоким і багаторівневим.

Кольоронайменування *rdzawy* характеризується семантичною бінарністю. У первісному, більш традиційному розумінні, воно використовується у прямому сенсі — для позначення оксиду заліза. Вторинне значення є колористичним і вказує на характерне забарвлення цієї хімічної сполуки. Польський тлумачний словник уважає синонімом колорема *rdzawy* лексему *brunatnoczasty* [11:833]. Отже, у межах цієї лексеми присутні такі колірні семантичні компоненти, як *czernony*, *brązowy* та *potarańczowy*. Оскільки межі лексико-семантичних мікрополів є досить розмитими, часом однозначно встановити приналежність лексеми до того чи іншого мікрополя досить складно. Ми зараховували кольоронайменування *rdzawy* до лексико-семантичного мікрополя *brązowy*, проте воно

також може бути зараховане до мікрополів *czernony* або *potarańczowy*.

Так, *rdzawy* сприймається як *brązowy* у таких прикладах: *rdzawa kałuża* (J. Kaspro-wicz, «Dies ięae») — при цьому *brązowy* мотивується такими асоціаціями, як «бруд», «земля» тощо; *rdzawa powłoka gliny* (J. Kaspro-wicz, «Święty Boże, święty mocny»). У прикладі *rdzawe liście brzoź* (K. Przerwa-Tetmajer, «Brzozy») те ж саме кольоронайменування бачиться реципієнтом вже у межах лексико-семантичного мікрополя *potarań-czowy* чи навіть *żółty*.

Дуже цікаве та поетичне визначення від-тінку коричневого кольору подає Ю. Тувім у творі «Kwiaty polskie»:

[...] brąz taki prawie
jak cukier umoczony w kawie [15:14].

Завдяки такому порівнянню в уяві реципієнта створюється зображення епізоду з повсякденного життя, що робить описуваний предмет ближче, зрозуміліше та доступніше для пересічного індивіда. Зважаючи на біле забарвлення цукору та темно-коричневе, майже чорне забарвлення кави, припускаємо, що автор мав на меті зобразити світлий відтінок коричневої барви, оскільки основою колірної мотивації у наведеному уривку є саме цукор — а отже, і білий колір, який переважає над чорно-коричневим (цукор із доміш-ком кави, а не кава із домішком цукру).

У тому ж творі Ю. Тувіма знаходимо ще один цікавий колірний опис: *Murzyn koloru kawy i cygara*. У наведеному прикладі характер забарвлення передається імпліцитно, при цьому автор використовує не традиційні кольоронайменування, а лексеми, що позначають побутові реалії (предмети), які є носіями відповідного кольору. Таким чином, колір зображується опосередковано, в описовий спосіб.

У межах лексико-семантичного мікрополя *brązowy* можлива семантична транспортація, тобто перенесення значення, що проявляється насамперед у вигляді такого явища, як синекдоха. Так, Ю. Тувім у творі «Kwiaty polskie» вживає словосполучення *kraj brunatny*. Зазначена колорема як компонент лексико-семантичного мікрополя *brązowy* асоціюється із землею (грунтом), а земля — із батьківщиною, а отже, всім рідним краєм.

Отже, лексико-семантичне мікрополе *brązowy* у мові польської поезії кінця XIX — першої половини XX ст. має значний синонімічний потенціал, при цьому деривація не є продуктивною. Для деяких компонентів цього мікрополя характерна вузька лексична сполучуваність. Лексико-семантичне мікро-

поле *brązowy* перетинається, зокрема, з такими мікрополлями, як *zielony*, *żółty*, *pomarańczowy*, *czerwony*, між якими існують дифузні зони. Коричневий колір у польській мові може передаватися імпліцитно, за посеред-

ництвом тих чи інших реалій матеріального світу, що є носіями цього кольору. Крім того, в межах даного мікрополя існує явище синетези, що дозволяє поєднувати лексичні поняття з акустичними.

Література

1. Башарина А. К. Понятие «Семантическое поле» / А. К. Башарина // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова. — 2007. — Том 4, № 1. — С. 93—96.
2. Бондс Л. Магия цвета. Цветотерапия на каждый день / Л. Бондс. — Санкт-Петербург : Питер, 1997. — 384 с.
3. Ковальова Т. В. Лексико-семантичні поля кольоративів в українській поезії початку ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Ковальова ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди. — Х., 1999. — 19 с.
4. Чумак-Жунь І. І. Лексико-семантичне поле кольору в мові поезії І.О. Буніна: склад, структура, функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / І.І. Чумак-Жунь ; НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. — К., 1996. — 22 с.
5. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике / Г. С. Щур. — М. : Наука, 1974. — 255 с.
6. Bjalajeva I. Niepodstawowe nazwy barw w języku polskim, czeskim, rosyjskim i ukraińskim / I. Bjalajeva. — W., 2005. — 227 s.
7. Шакowiczówna K. Wiersze 1912-1959 / K. Шакowiczówna. — W. : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1982. — 256 s.
8. Kasprwicz J. Wybór poezji / J. Kasprwicz. — Wrocław-Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Ossolińskich, 1990. — 474 s.
9. Ostrowska B. Wiersze wybrane / B. Ostrowska. — W. : Czytelnik, 1955. — 278 s.
10. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Poezje / M. Pawlikowska-Jasnorzewska. — W. : Czytelnik, 1966. — 144 s.
11. Popularny słownik języka polskiego. — W. : PWN, 2002. — 1304 s.
12. Przerwa-Tetmajer K. Poezje / K. Przerwa-Tetmajer. — W. : Czytelnik, 1966. — 144 s.
13. Staff L. Poezje zebrane w 2 t. / L. Staff. T. 1. — Warszawa, 1967. — 1147 s.
14. Teleżyńska E. Nazwy barw w twórczości Cypriana Norwida / E. Teleżyńska. — W. : Uniwersytet Warszawski, 1994. — 203 s.
15. Tuwim J. Kwiaty polskie / J. Tuwim. — W.: Czytelnik, 1995. — 302 s.
16. Wolska M. Poezje wybrane / M. Wolska. — Kraków: Wydawnictwo literackie, 2002. — 527 s.